

İnceleme Makalesi

AK Parti Döneminde Türkiye'nin Diaspora Politikası: Uzak Mesafe Milliyetçiliği¹

Gizem Kolbaşı Muyan²

Öz

Diaspora oluşumu (diaspora making) literatürde sıklıkla diaspora grup ve bireylerini aktör olarak değerlendiren ulusöteci perspektifle çalışılmaktadır. Bu çalışmada diaspora oluşumunda devletlerin aktör rolüne dikkat çekilmekte ve konu uzak mesafe milliyetçilik (long-distance nationalism) perspektifinden ele alınmaktadır. Türkiye, 2010 yılından itibaren kurumsallaşan diaspora politikası ile yurtdışındaki vatandaşlar, kardeş topluluklar ile uluslararası öğrencileri hedef kitle olarak görmüştür. Türkiye'nin diaspora politikalarının bir siyasi proje olarak ele alındığı bu çalışmada, Türkiye'nin kimlik temelli diaspora perspektifiyle AK Parti dönemi milliyetçilik anlayışı arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu yazıda Türkiye'nin diaspora tanımı ve politikaları yakın dönem strateji belgeleri çerçevesinde tartışılmaktadır. 2002 seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yurtiçinde milliyetçilik algısında laik Atatürkçü anlayışın yerine Sünni İslami ve yeni Osmanlıcı bakış açısını benimsemiştir. Bu milliyetçilik algısının Türk diasporasının geniş şekilde tanımlanmasına ve Türk dış politikasının yumuşak gücü olarak değerlendirilmesine neden olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora Politikası, Uzak Mesafe Milliyetçiliği, Ulusötecilik, Türkiye.

¹ Makale Geliş Tarihi: 21.04.2023 Makale Kabul Tarihi: 03.05.2023

² Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gkolbasi@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-0403-5836

Review Article

Turkey's Diaspora Engagement Policy during AK Party Era: Long-Distance Nationalism

Abstract

In the literature, diaspora making is often studied with a transnational perspective that considers diaspora groups and individuals as actors. In this study, attention is drawn to the actor role of states in the formation of diaspora and the subject is discussed from the perspective of long-distance nationalism. Turkey, with its diaspora policy that has been institutionalized since 2010, has seen citizens abroad, kin communities and international students as the target audience. In this study, in which Turkey's diaspora policies are handled as a political project, the relationship between Turkey's identity-based diaspora perspective and the Justice and Development Party era's understanding of nationalism is examined. In this article, Turkey's definition of diaspora and its policies are discussed within the framework of recent strategy documents. The Justice and Development Party, which came to power in the 2002 elections, adopted a Sunni Islamic and neo-Ottomanist perspective instead of the secular Kemalist understanding in the perception of nationalism at home. It is argued that this perception of nationalism causes the Turkish diaspora to be defined broadly and to be evaluated as the soft power of Turkish foreign policy.

Keywords: Diaspora Engagement Policy, Long-Distance Nationalism, Transnationalism, Turkey.

Giriş

Türkiye uzun yıllar diaspora kavramını kullanmamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana sınırları dışında yaşayan farklı grupları diaspora olarak adlandırmaya da belirli politikalar izlemiştir (İçduygu vd., 2014). Türkiye'nin izlediği politikalarda hedef gruplar, resmi dilde farklı şekillerde tanımlanmıştır. 1960'lerden itibaren işgücü göçüyle, daha sonra ise farklı motivasyonlarla yurtdışına göç eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve onların alt soyları “yurtdışında yaşayan vatandaşlar” olarak tanımlanırken, “dış Türkler” kavramı soydaş ve akraba topluluklar için kullanılmıştır. Başlangıçta bu politikalar, göçü yönetmeyi amaçlasa da zamanla kendi vatandaşlarının yaşadıkları ülkelerde refahlarını korumalarını ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmelerini hedeflenmiştir (Aksel, 2014). Bu hali ile diaspora, “ulusötesi toplum” olarak algılanmaya, diaspora politikaları da devletin yönlendirdiği siyasi bir proje olarak şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye'nin diaspora politikası 2010'dan itibaren Türkiye'nin diaspora kurumu olarak kabul edilen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlı olarak kurulması ile kurumsallaşma sürecine girmiştir (Kolbaşı-Muyan, 2023). Diaspora ifadesi, 2015 yılından itibaren Türkiye'deki politika belgelerine girmeye başlamıştır. Bu kez de “Türk diasporası” denildiğinde hangi grubun kastedildiği belirsizleşmiştir. Türkiye, diaspora kavramını geniş anlamıyla katmanlı şekilde kullanmaktadır. Türk diasporası ifadesi üç grubu kapsamaktadır: (1) yurtdışında yaşayan vatandaşlar; (2) kardeş topluluklar ile (3) uluslararası öğrenciler (YTB, 2021, s.9-10). Bu çalışmada 2010'dan itibaren kurumsallaşan Türkiye'nin diaspora politikası, milliyetçilik perspektifindeki değişim çerçevesinde ele alınmaktadır. Nitekim 2002 seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yurtiçinde milliyetçilik algısında laik Atatürkçü anlayışın yerine İslami ve yeni Osmanlıcı bakış açısını benimsemiştir. Bu çalışmada, bu milliyetçilik algısının Türk diasporasının geniş şekilde tanımlanmasına ve Türk dış politikasının yumuşak gücü (soft power) olarak değerlendirilmesine neden olduğu savunulmaktadır. Bu çalışmada diaspora kavramı devletlerin “siyasi projesi” olarak değerlendirilmektedir (Bauböck, 2010: 316). Bauböck (2010, s.315-316) anavatanın diasporası ile ekonomik ya da siyasi destek için ilgilenebilmesi için diasporanın anavatana bağlılık ve anavatanla özdeşleşen kimlik geliştirmesi gerektiğine işaret etmiştir. Türkiye'nin diaspora tanımı da politikaları da çalışmanın devamında Koinova ve Tsourapas (2018) tarafından ortaya atılan kimlik temelli yaklaşım çerçevesinde uzak mesafe milliyetçiliği ile ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Uzak mesafe milliyetçiliğini Anderson (2001), devletlerin sınırları ötesine geçen milliyetçilik türü olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede diaspora tanımı da politikaları da devletlerin milliyetçilik yaklaşımları ile doğrudan ilişkilidir.

Bu yazıda, 2010-2023 yılları arasında AK Parti hükümetlerinin programları, Cumhurbaşkanlığı yıllık programları ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)'nın yıllık faaliyet raporları, strateji belgeleri, yasal mevzuatları ile bu kurumların yayınları ve internet sitelerinde

yer alan bilgi ve belgelere dayanarak Türkiye'nin diaspora politikası, diasporaya dair mevcut çalışmalar ışığında tartışılmaktadır. Yazının ilk bölümünde diaspora ve politikalarına ilişkin kavramsal ve teorik çerçeve ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde Türkiye'nin diaspora tanımı açıklanmaktadır. Son bölümde ise AK Parti dönemi milliyetçilik anlayışı ve bunun Türk diasporası içerisindeki etkisi analiz edilmektedir.

Diaspora Kavramı ve Diaspora Politikalarına Kuramsal Yaklaşımlar

Diaspora kavramı, klasik diaspora yazınında pejoratif anlam barındırmaktadır. Bu anlam diaspora olarak tanımlanan gruplara yüklenen özelliklerle ilgilidir. Klasik diaspora yaklaşımı, diaspora gruplarının ortak özelliklerini zorla anavatanından ayrılma (Cohen, 1999, s.266) ve gittikleri ülkelerde tehdit ve öteki olarak algılanmaları (Cohen 1997, s.192) şeklinde açıklamaktadır. Tarihsel bakış açısı ile travmatik göç deneyimi ve anavatanına geri dönme miti diaspora grubunun ana unsurlarını oluşturmaktadır. Ancak bu durum modern diaspora yaklaşımlarında terk edilmiştir. Küreselleşmenin ulus-devletler ve bireyler üzerindeki etkisi, klasik diaspora tanımından uzaklaşılmasına ve modern diaspora yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Reis, 2004). Modern diaspora yaklaşımı, her türlü göçü diaspora kavramı ile ilişkilendirmeye başlamıştır (Cohen, 1999). Hatta göçten bağımsız olarak ve sınırların değişmesi sonucu grupların göç etmeden de diaspora olabileceği savunulmaktadır (Brubaker, 2000).

Grossman (2019: 1267) diaspora kavramını, “üyeleri göç ile ya da yerinden edilme ile anavatanından ayrılmış ancak hala ona odaklı kalmış ve grup kimliğini koruyan ulusötesi toplum” olarak tanımlamıştır. Diaspora kavramı, genellikle ulusötesi toplum, anavatan perspektifinden çalışıldığında tercih edilmektedir. Diaspora, özellikleri üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede, ortak hafıza ve anavatan miti; grup bilinci ve hibrit kimlik ile anavatanla sürdürülen ilişkiler en fazla vurgulanan özellikler arasında yer almaktadır (Bruneau, 2010, s.36-38; Feron, 2012, s.3; Safran, 1991, s.83-84; Sheffer, 2003, s.11). Bu hali ile diaspora yazınında ulusötesi yaklaşım etkisini hissettirmektedir. Faist (2003, s.282) diaspora gruplarının hem anavatanları hem de gittikleri ülke ve toplumlarla ilişkide olmaları durumunu “ulusötesi toplum” olarak adlandırmaktadır.

Bauböck diaspora oluşumu sürecini bir siyasi proje olarak ele almaktadır. Bauböck (2010, s.316), diaspora oluşumunun aktörlerinin diasporanın kendisi olabileceği gibi anavatan hükümetleri hatta uluslararası kuruluşlar da olabileceğini belirtmektedir. Bu aktör çeşitliliği kavrama farklı anlamlar yüklenmesine de neden olmaktadır. Brubaker (2005, s.12) da bu çerçevede diaspora kavramının “bir deyiş, duruş ve iddia” olarak ele alınması ihtiyacını dile getirmiştir. Diaspora dili, farklı aktörler tarafından diaspora özellikleri taşımayan geniş gruplar için de ortak bir kimlik oluşturmak ve/veya bu kimliği harekete geçirmek için kullanılabilir (Bauböck, 2010, s.317).

Diaspora oluşumu süreci toplulukların ortak kimlik ve sosyal ağlar, ortak çıkarlar etrafında ve anavatan ile ilişkili şekilde kendilerini diaspora olarak tanımlama süreci anlamına gelebilmektedir. Aynı şekilde devletler de uyguladıkları siyasi projelerle diasporayı nesne olarak görebilmekte ve diasporik kimlik ve ilişki geliştirme sürecinde aktör rolü üstlenebilmektedir. Bu yazı, diasporaların aktör rolünün etkisini yadsımamakla birlikte diaspora oluşumu (diaspora making) sürecinde¹ devletlerin aktör rolüne odaklanmaktadır.

Devletlerin diaspora tanımları aslında diaspora politikalarını neden geliştirdikleri ile doğrudan ilişkilidir. Koinova ve Tsourapas (2018) devletlerin neden diasporaları ile ilgilendiği ve politika oluşturduğu sorusuna yanıt aradığı çalışmada üç yaklaşıma işaret etmektedir: Faydacı (utilitarian), kimlik temelli (identity based) ve yönetimsel (governance) yaklaşım.² Faydacı yaklaşımda devletlerin diasporaları ile ilgilenmesinde çıkar motivasyonuna vurgu yapılmaktadır. Bu çıkar, işçi dövizlerinin yatırım ve kalkınmaya etkisi gibi ekonomik temelli beklenti olabildiği gibi diasporaların lobi gücünden dış politikada yarar sağlamaya yönelik çalışmalar da olabilmektedir (Adamson ve Demetriou, 2007; Gamlen vd., 2019; Shain ve Barth, 2003). Kimlik temelli yaklaşım ise kaynak ülkelerin diaspora politikalarının amacını diasporanın anavatan ile bağını kültürel çerçevede, kimlikle ilişkili şekilde güçlendirmek olarak görmektedir. Bu hali ile uzak mesafe milliyetçiliği (long-distance nationalism) ile yakından ilişkilidir (Arkılıç, 2020; Gamlen vd., 2019). Devletlerin diaspora politikalarındaki son motivasyonu olan yönetimsel yaklaşım ise kaynak devletlerin ikili anlaşmalar ve uluslararası kuruluşlarla geliştirdikleri işbirliği çerçevesinde uluslararası göçü yönetme çabalarına referans vermektedir. Koinova ve Tsourapas (2018), devletlerin diasporaları ile ilgilenmelerinin çoğu zaman tek bir nedenle açıklanamayacağını kimi zaman üç motivasyona da sahip olabileceklerini savunmaktadır. Benzer şekilde Türkiye'nin diasporası ile ilgilenmesinin de faydacı (ekonomik çıkar ve lobi), kimlik temelli (uzak mesafe milliyetçi politikalar) ve yönetimsel motivasyonları (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, Türk Devletleri Teşkilatı içerisindeki faaliyetleri, işgücü anlaşmaları) bulunmaktadır. Bu makalede, Türkiye'nin diaspora tanımı ve politikası kimlik temelli bakış açısı ile incelenmektedir.

Kimlik temelli bakış açısında politika, milliyetçilik temelinde şekillenir ve uzak mesafe milliyetçi perspektif ön plana çıkar. Anderson'a (2001: 42) göre uzak mesafe milliyetçiliği artık geçmişte olduğu gibi anavatanın sınırları içinde tanımlanmayan yeni bir milliyetçilik türüdür. Uzak mesafe milliyetçiliği, ulusöteciliğin bir çeşidi olarak ele alınmaktadır (Fitzgerald 2009; Sobral 2018). Uzak mesafe milliyetçiliğine dair mikro analiz genellikle bir ideoloji ya da kendilerini anavatanla ilişkili tanımlayan ve onunla ilgili etkinlikler düzenleyen kişilerin yaşam pratiklerini kapsamaktadır (Anderson, 1992; Glick-Schiller ve Fouron, 2001; Glick-Schiller, 2005; Şenay, 2013). Bu hali ile bireyler ulusötesi alanlarda aktör rolü üstlenmekte ve "aşağıdan ulusötecilik" ("transnationalism from below") ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada devletin yön verdiği ulusötecilik (state-led transnationalism) ele alınmaktadır. Devletin yön verdiği ulusötecilik kavramını Goldring (2002, s.64), “bir devletin siyasi, ekonomik, sosyal ve ahlaki düzenlemelerinin kapsamını, sınırları dışındaki göçmenler ve altsoylarını da dahil edecek şekilde genişletmeye çalışan kurumsallaşmış ulusal politikalar ve programlar” olarak tanımlamıştır. Uzak mesafe milliyetçiliği, devletin yön verdiği ulusöteci bir politikadır. Bu haliyle uzak mesafe milliyetçiliği, diaspora toplumlarını ülke sınırları içerisindeki millete ve ulus devlete dahil etmeyi amaçlayan kaynak ülkenin siyasi bir projesi olarak görülmektedir. Göçmenlerin ve diasporaların uzak mesafe milliyetçiliği, ulus devletlerin sınırları ötesinde milliyetçi politikalar izlemesine meşruiyet kazandırmaktadır (Glick-Schiller ve Fouron, 2001; Mügge, 2012, s.341). Ancak devletlerin sınırları ötesinde izledikleri bu milliyetçi politikaların tetikleyicisi her zaman bireyler olmayabilir. Devletler, kendi tanımladıkları millet ve milliyetçilik algısı çerçevesinde izledikleri politikalarla bireylerde milliyetçi duygulara neden olabilmekte ve tanımladıkları geniş gruplarda ortak aidiyet bilinci yaratabilmektedir. Bu çalışmada da devletlerin diaspora oluşumundaki rolü, Türkiye örneği üzerinden ele alınmaktadır.

Türkiye'nin Diaspora Tanımı

Türkiye'den kitlesel göçün başladığı 1960'lardan itibaren, Türkiye'nin vatandaş diasporasına yönelik politikalarını ve faaliyetlerini hayata geçirmek için farklı kurumlar altında çalışmalar yürütülmüştür. Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Vatandaşlar ve Emlak Genel Müdür Yardımcılığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve ilgili ülkelerde farklı isimlerle kurulan DİB'e bağlı vakıflar bu kurumlar arasında dikkat çekmektedir (Aydın ve Østergaard-Nielsen, 2020; Bilgili ve Siegel, 2013).

Diaspora kavramı ilk kez resmi belgelerde 2015 yılında Ahmet Davutoğlu başbakanlığı döneminde hazırlanan 64. Hükümet Planı'nda “Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlarımız ve Akraba Topluluklar” başlığı altında kullanılmıştır (Kolbaşı-Muyan, 2023, s.101; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, 2015, s.154-155). Ancak açıklaması, daha sonraki yıllarda Türkiye'nin diaspora kurumu olarak görülen ve 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından yapılmıştır. 2019 yılında yayınlanan daha sonra 2021 yılında güncellenen YTB 2019-2023 Stratejik Planında diaspora şu şekilde tanımlanmıştır:

Herhangi bir milletin ya da inanç grubunun, anavatanlarının dışında yerleştikleri ülkelerde, bir topluluk bilinci ve kökenlerine ilişkin güçlü bir aidiyet duygusu ile kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal etkileşimlerini sürdürerek hakların ve ortak çıkarların savunulmasında birlikte hareket edebilen üyelerine denir (YTB, 2021, s.9).

Bu hali ile Türkiye, Türk diasporasını geniş bir perspektiften tanımlamaktadır. Diaspora içerisinde üç farklı grup hedef kitle olarak algılanmaktadır. İlk grup, geleneksel diaspora ya da vatandaş diasporası olarak adlandırılmakta ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarını, izinle vatandaşlıktan çıkanları, Mavi Kartlıları³ ve onların alt soylarını açıklamaktadır. İkinci grup ise kardeş topluluk diasporaları olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin kardeş topluluklarının vatandaş diasporası olarak tanımlanan bu diasporalar, "Türkiye'ye tarih ve kültür itibarıyla yakınlığı bulunan, sahip oldukları maddî ve manevî değerlerin Türkiye ile karşılıklı ilişkilerini kuvvetlendirecek nitelikte olduğu" ifade edilmektedir. Üçüncü grupta ise "Türkiye'de resmî bir kurum ve/veya eğitim programı kapsamında öğrenim gören ve Türk vatandaşlığına sahip olmayan kişiler" uluslararası öğrenciler başlığında ele alınmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018; YTB 2021, s.9).

Türkiye katmanlı şekilde tanımladığı diasporasında yer alan grupları da katmanlı bir şekilde ele almaktadır (YTB, 2020; YTB, 2021). Birinci grup, Türk diasporasının merkezinde bulunmaktadır. Geleneksel diaspora yazınında genel kabul gören vatandaşlık bağı ile diaspora ilişkisini açıklamakta ve çoğu zaman Türk diasporası ile kastedilen tek grup olmaktadır. İkinci katmanda kardeş diasporalar ya da kültürel diaspora olarak ifade edilen soydaş ve akraba topluluklar yer almaktadır. Üçüncü grupta ise Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrenciler ve Türkiye'de öğrenim görmüş Türkiye mezunları, sempati diasporası başlığı altında ele alınmaktadır (A.g.e.). Bu grup, Türk diasporasının en dış katmanını oluşturmaktadır. AK Parti iktidarı döneminde Türkiye, bu üç gruba yönelik farklı politika hedefleri ve araçları belirlemiştir. Nitekim YTB Başkanı Abdullah Eren, kurumun "Memleketim" ismi ile çıkarılan dergisinin ilk sayısında bu diaspora tanımını açıklamış ve tanımın Türkiye'nin dış politika ve kamu diplomasisi ile ilişkisine dikkat çekmiştir (YTB, 2020: 2-3). Bu çalışmada ise Türk diasporası tanımı, milliyetçilik ile ilişkisi bağlamında değerlendirilmektedir. AK Parti dönemi Türk milliyetçiliğinin Türk diasporası tanımı ve politikasıyla ilişkisi bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

AK Parti Dönemi Milliyetçilik Algısı ve Diaspora ile İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 66. Maddesi Türklüğü, Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olma ile açıklamaktadır. Baskın Oran (2016, s.249-270) Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana "Türk" ve "Türklük" tanımında söylem ve eylem tutarsızlığına dikkat çekmiştir. Oran, Türk ifadesinin resmi söylemde din ve ırk farkı gözetmeden tüm Türk vatandaşlarının Türk milletine üyeliğini açıkladığını, eylemde ise bu farkların belirginleştiğini savunmaktadır. Bu çelişki, 2002'den itibaren AK Parti iktidarının yeni milliyetçilik yaklaşımı ile şekillenen Türk diasporası tanımında ve diaspora ile ilişkilerde daha fazla dikkat çekmektedir. Bu çalışmada AK Parti iktidarının, milliyetçilik yaklaşımı 2010 sonrasında kurumsallaşan diaspora politikası bağlamında ele alınmaktadır. Türkiye'nin milliyetçilik yaklaşımındaki farklılaşma AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren başlamakla birlikte bu çalışma, kapsamı gereği 2010 yılı sonrasına odaklanmaktadır. AK Parti iktidarında

dönemsel olarak milliyetçilik söylemlerinde nüanslar olsa da uygulamada temel farklılık gözlenmemektedir. Bu çerçevede AK Parti iktidarı ifadesi farklı AK Parti hükümetlerini kapsamaktadır.

Diapora ile ilişkilerde izlenen uzak mesafe milliyetçiliği, vatandaşlığı hukuki olarak ele almamakta, millete üyeliği tarihsel, kültürel ve dini bağlar ile açıklamaktadır. Alonso (1994) ortak milli tarih ve hafızanın, hem aidiyet ve kimlik yaratmada hem de milliyetçi proje ve eylemleri meşrulaştırmada önemine dikkat çekmektedir. İşte AK Parti iktidarı döneminde milli tarih ve hafıza üzerinden şekillenen diaspora oluşumu süreci, hem milliyetçi projeden beslenmiş hem de milliyetçi projenin meşrulaşmasına katkı sağlamıştır. Diaspora oluşumu süreci ve AK Parti iktidarının milliyetçilik projesinin dış politika ile ilişkisi Davutoğlu'nun Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren medeniyetçi jeopolitik bakış açısı çerçevesinde anlam kazanmaktadır (Davutoğlu, 2001). Agnew'a (1998, s.87-94) göre medeniyetçi jeopolitik, uluslararası davranışın belirleyicisini kültür ve medeniyet olarak görmektedir. Davutoğlu (2001) da Türkiye'nin uluslararası davranışının belirleyicisinin Osmanlı coğrafyası ve Sunni İslam kültürü olduğunu savunmaktadır. Bu dış politika açılımı AK Parti iktidarının içerde izlediği milliyetçilik ile yakından ilişkilidir. Ancak bu ilişki neden-sonuç bağlamında iç içe geçmiştir.

AK Parti'nin ideolojik yaklaşımı ve artan hegemonyasının temelinde yatan medeniyetçi jeopolitik (civilizational geopolitics) ile milliyetçilik anlayışı doğrudan ilişkilidir. AK Parti iktidarının milliyetçilik anlayışı, laik Atatürkçü milliyetçilik perspektifiyle seküler elitler ve kurumlara karşı ortaya çıkmıştır (Aydin, 2014, s.11; Saraçoğlu ve Demirkol, 2015). Milliyetçilik konusunda laik Atatürkçü perspektif yerini muhafazakâr yeni Osmanlıcı yaklaşıma bırakmıştır. Cağaptay (2006) Türk kimliğinde ve Türklük kavramının kültürel boyutunda, Müslüman kardeşliği, dil ve Türk kimliğini benimseme isteğinin AK Parti iktidarı öncesinde de olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak AK parti iktidarında bu unsurlar arasında öncelik sıralaması yapılmıştır. AK Parti dönemindeki milliyetçilikte dini değerler, etnik köken ve İslamiyet öncesine dayanan tarihsel bağlardan öncelikli olarak konumlandırılmaktadır (Uzer, 2016, s.222). Sünni İslam anlayışı her zaman milliyetçilik algısında Türk kimliğinin bir parçası olarak yer alsa da AK Parti iktidarı boyunca Sünni İslam, Türk kimliğinin kültürel unsuru olmaktan çıkarak ayrı ve öncelikli görülen bir kimlik haline gelmiştir (Saraçoğlu ve Demirkol, 2015, s.307). Bu çerçevede millet de ortak Sünni İslam değerleri ve Osmanlı tarihi ile tanımlanmaya başlanmıştır. White (2014, s.9) yeni Türk kimliğini "Müslüman milliyetçilik" olarak tanımlamıştır. Davutoğlu, Osmanlı geçmişini Türk milletinin kültürel özü olarak görmektedir.

Türk kimliğinde ve Türk milliyetçiliğinde önemli yer kazanan ortak Müslüman değerlerin sadece Türkiye sınırları içinde yaşayanları mı yoksa tüm Müslüman dünyasını mı kapsadığı bir tartışma konusudur. Saraçoğlu ve Demirkol'a (2015) göre AK Parti iktidarı tarafından tanımlanan milliyetçilik sadece Türkiye sınırları içerisinde Müslüman değerlerin paylaşımına vurgu yapmakta ve ulusal milliyetçilik temelli bakış açısını yansıtmaktadır. Saraçoğlu ve

Demirkol (2015, s.311) AK Parti milliyetçiliğinin ulusal olarak tanımlanması nedeniyle ümmet hedefi ile hareket eden siyasal İslam projesinden ayrıştığını iddia etmektedir. Ancak AK Parti milliyetçiliğinin dış politikada etkisini daha fazla hissettirmeye başlaması ve medeniyetçi jeopolitik yaklaşımın derinleşmesi İslamcılığın uluslararası alanda izlenip izlenmediğine ilişkin farklı yorumları beraberinde getirebilmektedir.

Yeni muhafazakâr elitlerin ve iş insanlarının ortaya çıkması ve resmi devlet perspektifinden milliyetçilik algısındaki dönüşüm ile dış politika ve diaspora politikası 2010'dan itibaren yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Yeni Osmanlılık ve Müslüman milliyetçiliği hem Türk dış politikasının ana unsuru olmuş hem de kamu diplomasisinde vurgulanmıştır (Aydın, 2014; Öktem, 2014). Türkiye, bu uzak mesafe milliyetçiliği bakış açısı ile diaspora olarak tanımladığı grupları genişletmekte ve onların da vatandaşları ile birlikte sorumluluğunu almaya hazır olduğunu ifade etmektedir. Bu duruşun en iyi ifadesi YTB tarafından 2011 yılından itibaren kullanılmaya başlanan “Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız akrabamız varsa, biz oradayız” sloganıdır (YTB, 2012).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2016 yılındaki konuşmasında Türkiye'nin ulusal sınırların ötesine geçen millet tanımını ve ulusötesi politikalarını “Türkiye, Türkiye'den büyüktür. Bunu böyle bilelim. Biz 780 bin kilometrekareye sığamayız. Bizim fiziki sınırlarımız başkadır, gönül sınırlarımız başkadır” sözleri ile ifade etmiştir.⁴ Cumhurbaşkanı ayrıca “devlet ve millet tarihimizi 90 yılla sınırlandırmaya kalkanlara izin vermeyeceğiz” ifadeleri ile millet, ulusal tarih ve devlet algısını Cumhuriyet'in ilanından öncesine Osmanlı İmparatorluğu dönemine götürmüştür. Bu yaklaşım, AK Parti iktidarı öncesindeki laik Atatürkçü milliyetçilik algısından farklılaşmaktadır. “Türkiye Türkiye'den büyüktür” söylemi daha sonra Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından da proaktif Türk dış politikasını, Türkiye'yi küresel güç olma yolunda ilerleyen bir bölgesel güç olarak tanımlamak için kullanılmıştır.⁵ AK Parti iktidarının Türkiye'yi, eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarının lideri ve merkezi olarak görmesi dikkat çekicidir. Bu söylem de Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü bir ülke yaratma iddiası ile ilişkilendirilebilmektedir. Bir sonraki başlıkta Türkiye'nin diaspora grupları ile AK Parti dönemi milliyetçi yaklaşım arasındaki ilişkiler incelenecektir.

Vatandaş Diasporası

Devletler kitlesel göç ile birlikte egemenlik, millet ve vatandaşlık anlayışlarını yeniden inşa sürecine gitmekte ve kendi rollerini yeniden tanımlamaktadır (Levitt ve De la Dehesa, 2003, s.606). Bu yeni rol tanımlamasında uzak mesafe milliyetçilik bakış açısı ile vatandaşlık, hukuki bağlamının ötesine geçmektedir. Nitekim milletin parçası olmak hukuki anlamda vatandaşlık ile sınırlandırılmamakta ve ulusal sınırların ötesinde de üyeliği kapsamaktadır. Göçmenler ve onların alt soyları vatandaşlık durumlarından bağımsız olarak anavatanın üyeleri

olarak görülmektedir (Glick-Schiller, 2005, s.576). Bu hali ile ulus devletlerin sınırlarının ötesindeki üyelik anlayışı Fitzgerald'a (2009, s.174) göre "belirli bir grubu belirli bir mekandaki hükümete bağlamaktadır."

Türkiye de uzak mesafe milliyetçiliği ile vatandaşlık arasındaki bu ilişki çerçevesinde vatandaş diasporasını tanımlamaktadır. Vatandaş diasporasında Türk milletinin parçası olmak hukuki anlamdaki vatandaşlık ile ilişkilendirilmemektedir. Göç ile yurtdışına giden Türk vatandaşlarının ve onların alt soylarının anavatan ile vatandaşlık bağına sahip olup olmamaları bu diaspora tanımı için önem taşımamaktadır. Bu çerçevede Türk vatandaşlığından izin ile çıkanlar, Mavi Kart sahipleri⁶ ve onların hiç Türk vatandaşlığı almamış alt soyları da vatandaş diasporasında değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin vatandaş diasporasına yönelik politikasının üç hedefi bulunmaktadır: (1) anavatana aidiyetlerinin korunması; (2) yaşadığı ülkelerde anadil, kültür ve kimliklerinin muhafaza edilmesi ve (3) ikamet ettikleri ülkelerde toplumsal statüsünün güçlendirilmesi (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018; YTB, 2022). Açık şekilde ifade edilmese de Türkiye'nin diaspora ile ilgilenmesinin bir diğer nedeni de siyasi partilerin yurtdışındaki seçmenin oy potansiyelini görmesidir. Bu çerçevede Türkiye vatandaş diasporasında göç sonrası nesillerin Türkiye ile bağlarını güçlendirmeye, kimlik ve aidiyetlerini geliştirmeye yönelik politikalar izlemektedir (Arkılıç, 2022). Kimlik temelli yaklaşım hareketlilik programları, Türkçe anadil eğitimi faaliyetlerinde etkisini hissettirmektedir (Şenay, 2021). Bu etkinliklerin temelinde tarihi ve kültürel değerler konusunda ortak bilincin korunmasını sağlamak yer almaktadır. Bu politika hedefleri ve faaliyetleri Türkiye'nin son dönemde Sünni İslami ve yeni Osmanlıcı bakış açısına dayanan milliyetçilik anlayışıyla uyumludur.

11 Eylül terör saldırıları sonrasında yaşadıkları ülkelerde yurtdışındaki Türk vatandaşları, misafir işçi statüsü ya da etnik kimlik referansı yerine Müslüman kimliği ile anılmaya başlanmıştır. Müslüman kimliği onların yaşadıkları toplumda ötekileştirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye ise yurtdışında yaşayan vatandaşlarını, yurtdışı işçi grubu olarak değil yaşadıkları ülkelerin siyasetini etkileme gücüne sahip Türkiye'nin ulusal çıkarları için gerektiğinde lobi faaliyeti yürütebilecek, Türkiye'nin kalkınması için gerekli desteği sunabilecek Türk diasporası olarak görmeye başlamıştır. Bu bakış açısı hem betimleyici bir tespit hem de devletin diaspora oluşumu sürecinin hedefini yansıtmaktadır. Bu çerçevede kimlik ve kültürel çalışmaların yanı sıra yurtdışındaki Türk vatandaşlarının yaşadıkları ülkede topluma daha fazla katılmaları ve kapasitelerini güçlendirmeye yönelik de çalışmalar yürütmektedir.

Kültürel Diaspora

Kültürel başlık altında birkaç grup tanımlanmaktadır. Kardeş topluluklara yönelik olarak izlenen diaspora politikasında bu topluluklar, Osmanlı'nın geri çekildiği topraklarda kalan Türk Müslüman nüfus ile kültürel ortaklığı bulunan ülkeler ile ihtiyaç sahibi toplulukları kapsamaktadır. Bu hali ile soydaş ve akraba topluluklar, kültürel diasporanın merkezindedir. Nitekim soydaş kavramı, sosyalist ülkelerde ve Balkanlar'da yaşayan Türkiye ile etnik ve dini bağlara sahip topluluklar için kullanılmaktadır. Soydaş gruplar, kendi bağımsız devletini (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Türkmenistan gibi) kurmuş olanların yanı sıra farklı devletlerde (Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan, Irak gibi) azınlık olarak yaşamakta olan toplulukları da kapsamaktadır (Okyay 2015; Yıldız, 2018). Her iki kapsamda da soydaşlar, yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına sahip ve yaşadıkları milletin bir parçası konumundadır. İçduygu, Erder ve Gençkaya (2014), 1950'lere kadar soydaş grupların Türk milletinin kurucu unsuru olarak algılandığını ancak bu tarihten sonra soydaş grupların Türkiye'ye göç bağlamında sorunsallaştırıldığına değinmiştir. Bu dönemden itibaren soydaşlar, dışarıdaki "Türk unsur" ya da "Dış Türkler" olarak kabul edilmiştir. Poulton (1997) ise soydaşların Türkiye içerisinde yabancı, dışında ise soydaş olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. 2000'lerle birlikte milliyetçilik bakış açısındaki Sünni İslam ve yeni Osmanlıcılık perspektifinin baskın hale gelmesi ile birlikte bu gruplar yine Türk milletinin unsurları arasında değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum, Poulton'ın da işaret ettiği gibi daha çok dış politika söyleminde şekillenmiştir.

Soydaşlar dışındaki "akraba topluluklar" ise resmî belgelerde ve yasal düzenlemelerde tanımlanmamakla birlikte "Türkiye ile soy bağı olmayan ancak tarihsel-kültürel bağları olan ve özellikle eski Osmanlı coğrafyasında yaşayan toplumlar" olarak ele alınmaktadır (Yıldız, 2018, s.4). Davutoğlu (2001), devlet ve millet ile Osmanlı topraklarında yaşayanlar arasındaki bağdan bahsederken "tarihsel" ifadesini kullanmıştır. Türkiye, vatandaş diasporası ile birlikte soydaş ve akraba topluluklara karşı da bu tarihsel bağlar nedeniyle sorumluluk hissetmektedir. Bu sorumluluk duygusu, yukarıda da belirtildiği gibi YTB'nin kuruluşundan kısa süre sonra kullanılmaya başlanan "Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız varsa biz oradayız"⁷ sloganı ile ifade edilmektedir. Soydaş ve akraba topluluklar dışında kalan kardeş gruplar ise soydaş ve akraba topluluklardan daha uzakta yer alan tarihi, kültürel bağların kurulabileceği grupları kapsamaktadır. Bu kardeş topluluklar daha çok Türkiye'nin dış politika çıkarları ve medeniyetçi jeopolitik yaklaşımı çerçevesinde tarihsel ya da kültürel yakınlık kurma girişiminin ürünü olarak değerlendirilmektedir.

1992 yılında Dışişleri Bakanlığının altında farklı bir isimle kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) amacı Türk Cumhuriyetleri ve komşu ülkelerle bağlar ve işbirlikleri geliştirmek olarak açıklanmıştır. TİKA, SSCB'nin dağılması ile kurulan devletler dışında, ilk yurtdışı temsilciliğini 1995 yılında Saraybosna'da açmıştır (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2017, s.124). Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez Ankara'nın sınırları dışında

Müslüman bir toplumu korumayı bir dış politika sorumluluğu olarak görmesi ile ilişkilendirilebilir (Yavuz, 1998, s.37). 2000'lerden sonra AK Parti döneminde bu yaklaşımın örnekleri artmaktadır. Türkiye'nin kültürel diasporasının geniş bir şekilde tanımlanmasıyla 2011 yılında TİKA'nın, organizasyon yapısı gözden geçirilmiş ve kurum yeniden yapılandırılmıştır (TİKA, 2019, s.21). Hem yurtdışında açılan temsilcilik sayısı ve bütçesi artmış hem de kapsadığı coğrafya genişlemiştir. Nitekim bugün TİKA Balkanlardan Ortadoğu'ya Güney Asya'dan Afrika'ya Latin Amerika'ya kadar geniş bir coğrafyada çok yönlü kalkınma işbirliği faaliyetleri yürütmektedir (TİKA, 2019, s.16). Söz konusu faaliyetler arasında inşa, onarım ve donatım desteklerinin yanı sıra kültürel işbirliği ve ortak tarih mirasımızın korunmasına yönelik faaliyetler de yer almaktadır. Ayrıca kültürel ve dil alanında bu dönemde yeni kurumlar kurulmuştur. Yabancılara Türkçe öğretmeyi ve Türk kültürünü tanıtmayı hedefleyen Yunus Emre Enstitüleri, yurtdışında eğitim faaliyetleri için açılan Türkiye Maarif Vakfı bu kuruluşlar arasındadır.⁸ Türkiye, TİKA, YTB, Diyanet İşleri Başkanlığı ve yeni kurduğu kurumlarla yeni milliyetçilik anlayışının uzantısı bir diaspora politikası izlemektedir. Kurumlar Osmanlı imparatorluğu ve İslam ile ilişkili şekilde en geniş hali ile kabul edilen soydaş ve akraba toplulukları ile kardeş topluluklara yönelik artan bütçe ve politika hedefleri ile faaliyetler yürütmektedir. Vatandaşlarla birlikte onların da yanında olma iddiası, Türkiye'nin milliyetçilik algısının değiştiğini, Sunni İslam ve yeni Osmanlılık perspektifinden yeniden şekillendiğini göstermektedir.

Uluslararası Öğrenciler

Türkiye'nin uluslararası öğrencilere yönelik sistematik politikaları Soğuk Savaş sonrası dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak Büyük Öğrenci Projesi başlığı ile 1992-1993 eğitim öğretim yılında ortaya çıkmıştır (Ulutaş, 2014, s.98). Proje, öğrenci değişimi ve ortak eğitim yatırımları ile Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan tarihsel ve kültürel bağlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Başlangıçta Milli Eğitim Bakanlığı altında yürütülen çalışmalar ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan öğrenciler hedef kitle olarak tanımlanmıştır. Türkiye'ye uluslararası öğrenci hareketliliği 2012 yılından itibaren Türkiye Bursları adı altında YTB tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Türkiye burslarının bu tarihten itibaren kapsamı giderek genişlemiş ve bursiyer sayısı artmıştır (Ejder, 2019; Öztürk 2014). Türk cumhuriyetleri ile soydaş ve akraba topluluklara yönelik 34 ülkeden 57 topluluk için burs sağlanmaya başlanmıştır (Öztürk, 2014, s.46, 98). Kurumsal bu değişiklik, Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin ve öğrenimlerini tamamlamış Türkiye Mezunlarının da Türk diasporası altında değerlendirilmesi ile ilişkilidir. Büyük Öğrenci Projesi, Türkiye Bursları ile diaspora başlığı altında kamu diplomasisi çalışmalarına hizmet etmeyi sürdürmüştür. Ancak yeni isim, burs verilen ülke çeşitliliği ve öğrenci sayısı dikkate alındığında Türkiye Burslarının AK Parti iktidarının milliyetçilik ve diaspora oluşumu projeleri ile dış politikasının bir aracı olarak yeniden şekillendiği düşünülmektedir.

Uluslararası öğrencilere yönelik Türkiye Bursları ve Türkiye’de öğrenimlerini tamamlayan uluslararası öğrencileri hedefleyen Türkiye Mezunları programları ile soydaş ve akraba topluluklarla kurulan yakınlık arttırılmak istenmiştir. Ayrıca, daha uzak gruplar ile Türkiye’deki öğrenim süreçlerinde Türk kültürü ve dili üzerinden geliştirilen yakınlık üzerinden bir sempati diasporası oluşturmak amaçlanmıştır. Kuşkusuz Türk diaspora politikasının üçüncü katmanını oluşturan bu çalışmalar ikinci katmandaki kültür diasporası ile de yakından ilişkilidir. Türkiye burslarının da Türkiye mezunlarının da öncelikli hedef kitlesini soydaş ve akraba topluluklar oluşturmaktadır. Uluslararası öğrenciler, hem Türk dili hem de kurulan olumlu ilişki ile Türkiye’ye bağlanmak istenmiştir. Bu çerçevede hem Türkiye’deki öğrenimleri boyunca hem de Türkiye’den ayrıldıktan sonra ilişki kurmak, sürdürmek ve Türk kültürü ve tarihi ile ilgili olumlu bir etki bırakabilmek için çalışılmıştır. Bu hali ile yaşadıkları olumlu Türkiye deneyimini hayatlarının kalanında özellikle kritik zamanlarda Türkiye ve Türk vatandaşları lehine yansıtacakları varsayılmıştır.

Sonuç

“Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız, akrabamız varsa, biz oradayız” sloganı, Türkiye’nin kimlik temelli izlediği diaspora politikalarının ve uzak mesafe milliyetçiliğinin söylemsel uzantısı niteliğindedir. Türkiye’nin 2010’dan itibaren kurumsallaşmaya başlayan diaspora politikasında milliyetçilik algısındaki dönüşüm önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Sünni-İslami ve yeni Osmanlıcı yaklaşımla tanımlanan Türk milliyetçiliği, Türk dış politikasındaki medeniyetçi jeopolitik anlayışla doğrudan ilişkilidir. İşte bu ilişki, Türkiye’nin diaspora tanımı ve diaspora politikasının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Türkiye, vatandaş, soydaş, akraba, kardeş topluluklar ile uluslararası öğrencileri ve Türkiye mezunlarını kapsayan geniş bir diaspora tanımı benimsemiştir. Bu gruplara yönelik de 2010 yılından itibaren uzak mesafe milliyetçi politikalar izlemektedir. Türkiye, ulusal sınırların ötesinde bu grupların sorumluluğunu da almaya hazırdır.

“Türkiye Türkiye’den Büyüktür” sloganı ile Türkiye ulusötesi politika ve algısına referans vermektedir. Medeniyetçi jeopolitik dış politika ve Müslüman milliyetçiliği ile Türkiye kendi ulusal sınırlarının ötesine yönelik iddia ve hedefler ortaya koymaktadır “Güçlü Türkiye Güçlü Diaspora”⁹ sloganı Türkiye’nin güçlü bir ülke yaratma iddiasını diaspora ile ilişkilendirmektedir. Kuşkusuz güçlü bir Türkiye, Türk diasporasının güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Aynı şekilde anavatan ile bağlarını koruyan güçlü Türk diasporası da Türkiye’nin güçlenmesine katkı sunabilecektir.

Tüm bu yaklaşımlar dikkate alındığında AK Parti iktidarı döneminde Türkiye’nin diasporasına yönelik politikasının, laik Atatürkçü milliyetçilik anlayışına karşı geliştirilen Sünni-İslami ve yeni Osmanlılık perspektifini benimseyen milliyetçilik çerçevesinde ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. AK Parti iktidarı dönemi bu milliyetçilik anlayışının ulusal çıkar çerçevesinde tanımlandığı tespit edilmiştir. Ancak bu dönemde ulusal çıkar tanımı ve algısı da

milliyetçilik tanımı ile birlikte genişlemeye başlamıştır. Uzak mesafe milliyetçiliği ve kimlik temelli diaspora oluşturma süreçleri incelendiğinde yeni milliyetçilik bakış açısının sonucu olarak Müslüman kimliğine vurgunun ve eski Osmanlı topraklarındaki toplulukların refah ve barışını sağlama amacının diaspora oluşumuna yönelik politikalarda ağırlığını hissettirdiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Adamson, F. (2019). Sending States and the Making of Intra-Diasporic Politics: Turkey and Its Diaspora(s), *International Migration Review*, 53 (1), ss. 210-236
- Adamson, F. ve Demetriou M. (2007). Remapping the Boundaries of 'State' and 'National Identity', *European Journal of International Relations*, 13(4), ss. 489-526.
- Agnew, J. A. (1998). *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London: Routledge.
- Aksel, D. (2014). Kins, Distant Workers, Diasporas: Constructing Turkey's National Members Abroad, *Turkish Studies*, 15(2), ss.195-219.
- Alonso, A. M. (1994). The Politics of Space, Time and Substance: State Formation, Nationalism and Ethnicity, *Annual Review of Anthropology*, 23, ss. 389-390.
- Anderson, B. (1992). "The New World Disorder", *New Left Review*, 193, ss. 3-13.
- Anderson, B. (2001). "Western Nationalism and Eastern Nationalism. Is There a Difference That Matters?", *New Left Review*, 9, ss. 31-42.
- Arkılıç, A. (2020). Explaining the Evolution of Turkey's Diaspora Engagement Policy: A Holistic Approach, *Diaspora Studies*. DOI: 10.1080/09739572.2020.1839688
- Arkılıç, A. (2022). Long Distance Politics and Diaspora Youth: Analysing Turkey's Diaspora Engagement Policies Aimed at Post-Migrant Generations. Kennedy, L. (der.) içinde *Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy* (ss. 214-229). Routledge: New York ve Oxon,
- Aydin, S. ve Ostergaard-Nielsen, E. (2020). Diaspora policies, consular services and social protection for Turkish citizens abroad, Lafleur, J. M. and Vintila, D. (der.) içinde *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (cilt 3): A Focus on Non-EU Sending States*. Springer, (ss. 401-418). DOI:10.1007/978-3-030-51237-8.
- Aydin, Y. (2014). *The New Turkish Diaspora Policy: Its Aims, Their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-Makers in Germany*. (SWP Research Paper, 10/2014). Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. Erişim: 21.04.2023 https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2014_RP10_adn.pdf .
- Bauböck, R. (2010). Cold Constellations and Hot Identities: Political Theory Questions about Transnationalism and Diaspora. Bauböck, R. ve Faist, T. (der.) içinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories, and Methods* (ss. 297-321). Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Bayraktar Aksel, D. (2017). Köken Devlet ve Sınır-Aşan Sivil Toplum Politikaları: Türkiye Örneği, *Uluslararası İlişkiler*, 14 (56), ss. 55-71
- Bilgili Ö. ve Siegel M. (2013) From Economic to Political Engagement: Analysing the Changing Role of the Turkish Diaspora. Collyer M. (der.) içinde *Emigration Nations* (s. 277-301). London: Palgrave.
- Brubaker, R. (2009). Accidental Diasporas and External “Homelands” in Central and Eastern Europe: Past and Present. E. Ben-Rafael ve Y. Sternberg (der.) içinde *Transnationalism: Diasporas and the Advent of a New (Dis)order* (ss. 461-482). Brill. DOI: 10.1163/ej.9789004174702.i-788.155
- Brubaker, R. (2002). *Ethnicity without Groups*. *European Journal of Sociology*, 43 (2), ss. 163-189. DOI: 10.1017/S0003975602001066
- Brubaker, R. (2005). The ‘diaspora’ Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 28 (1), ss.1-19.
- Bruneau, M. (2010). Diasporas, Transnational Spaces and Communities. T. Faist ve R. Bauböck (der.) içinde *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, Amsterdam: Amsterdam University Press. ss. 35-49.
- Cağaptay, S. (2006). *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* London; New York: Routledge.
- Cohen R. (2008). *Global Diasporas: An Introduction*, London: Routledge.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018) “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”. Erişim: 15.04.2023 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf>
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ejder, A. (2019). *Türk Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye Bursları Örneği*, Yalova Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Feron, E. (2012). Diaspora Politics: From Long Distance Nationalism to Autonomization. Halm, D. ve Sezgin, Z. (der.) içinde *Migration and Organized Civil Society: Rethinking National Policy*, London: Routledge, ss. 63-78.
- Fitzgerald, D. (2009). *A Nation of Emigrants: How Mexico Manages its Migration*. Berkeley:University of California Press.
- Gamlen, A. (2008). The Emigration State and the Modern Geopolitical Imagination, *Political Geography*, 27 (8), ss. 840-856. DOI: 10.1016/j.polgeo.2008.10.004
- Gamlen, A., Cummings, M.E. ve Vaaler, P.M. 2019. Explaining the Rise of Diaspora Institutions, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45 (4), ss. 492-516.

- Glick-Schiller, N. (2005). Long distance nationalism, Ember, M., Ember, C. and Skoggard, I. (der.) içinde *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, ss. 570–580.
- Glick-Schiller, N. ve Fouron, G. (2001). *Georges Woke up Laughing: Long Distance Nationalism and the Search for Home*. Duke University Press: Durham.
- Grossman, J. (2019). 'Toward a Definition of Diaspora', *Ethnic and Racial Studies*, 42(8), ss. 1263-1282.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Mirekoç Proje Raporları 1/2014, Koç Üniversitesi.
- Koinova, M. ve Tsourapas, G. (2018). How Do Countries of Origin Engage Migrants and Diasporas? Multiple Actors and Comparative Perspectives, *International Political Science Review* 39 (3), ss. 311–321.
- Kolbaşı-Muyan, G. (2023). Türkiye's Diaspora Engagement Policy: Change in Perspective Since 2010, *Bilig*, 105, ss. 99-128.
- Levitt, P. ve De la Dehesa, R. (2003). Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations, *Ethnic and Racial Studies*, 26 (4), ss. 587-611.
- Mügge, L. (2012). "Ideologies of Nationhood in Sending-state Transnationalism: Comparing Surinam and Turkey", *Ethnicities*, 13, ss. 338-358.
- Okyay, A. S. (2015). Diaspora-making as a State-led Project Turkey's Expansive Diaspora Strategy and its Implications for Emigrant and Kin Populations, European University Institute, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Oran, B. (2016). 'Türk' Teriminin Öyküsü. Aktopkrak, E. ve Kaya, C. (der.) *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları. ss, 249-272.
- Öktem, K. (2014). New Diaspora Policy: The Challenge of Inclusivity, Outreach and Capacity. Istanbul Policy Center, 2014.
- Öztürk, S. (2014). *Büyük Öğrenci Projesinden Türkiye Bursları Projesine Geçiş Süreci ve Türkiye'nin Öğrenci Politikasındaki Değişim*. T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Uzmanlık Tezi). Ankara.
- Poulton, H. (1997). Turkey as Kin-state: Turkish Foreign Policy Towards Turkish and Muslim Communities in the Balkans. Poulton, H. ve Taji-Farouki, S. (der.) içinde *Muslim Identity and the Balkan State*. Washington Square, N.Y.: New York University Press in association with the Islamic Council, ss. 194-213.
- Reis, M. (2004). Theorizing Diaspora: Perspectives on "Classical" and "Contemporary" Diaspora, *International Migration*, 42 (2), ss. 41-60.
- Safran, W. (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return', *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1 (1), ss. 83-99.

- Saraçoğlu, C. ve Demirkol, Ö. (2015). Nationalism and Foreign Policy Discourse in Turkey Under the AKP Rule: Geography, History and National Identity, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 42 (3), ss. 301-319, DOI: 10.1080/13530194.2014.947152
- Sobral, J. M. (2018). “Long-distance Nationalism, Boundaries and the Experience of Racism among Santomean migrants in Portugal. Aboim, S., Granjo, P. ve Ramos, A. (der.) *Ambiguous inclusions: Inside out, outside in* içinde (ss. 49–64), Lisbon: Imprensa de Ciências Sociais.
- Shain, Y. ve Aharon, B. (2003) Diasporas and International Relations Theory. *International Organization*, 57 (3), ss. 449–479.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics at Home Abroad*, Cambridge University Press
- Şenay, B. (2013). Seeing for the State: Kemalist Long-distance Nationalism in Australia, *Nations and Nationalism*, 19, ss. 376-394. DOI: 10.1111/j.1469-8129.2012.00561.x
- Şenay, B. (2021). Turkey is Bigger than Turkey: Diaspora Building and Transnational Politics of Turkish State. Jorgerden, J. (der.) *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey* içinde (ss. 456-468), Routledge: London.
- Uzer, U. (2016.) *An Intellectual History of Turkish Nationalism: Between Turkish Ethnicity and Islamic Identity*. Salt Lake City: The University of Utah.
- White, J. (2014). *Muslim Nationalism and the New Turks*. Princeton: Princeton University Press
- Yaldız, F. (2018). Türk Kamu Yönetiminde ‘Soydaş’ Sorunsalı: İç Politikadan Dış Politikaya. *Amme İdaresi Dergisi*, 51 (4), ss.1-20.
- Yavuz, M. H. (1998). Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 7 (12), ss. 19-41.
- Yılmaz, A. N. ve Kılıçoğlu, G. (2017). Balkanlar’da YTB ve TİKA’nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye’nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), ss. 115-131.
- YTB (2012). Artı 90, 1. Sayı
- YTB (2020). Memleketim, 1. Sayı
- YTB (2021). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 2019-2023 Stratejik Plan (Güncellenmiş Versiyon 2021). Erişim: 20.04.2023 <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/planlar-ve-raporlar#>
- YTB (2022). Yurtdışı Vatandaşlar – Genel Bilgi. Erişim: 10.10.2022 <https://www.ytb.gov.tr/en/abroad-citizens/general-information-2>

¹ Diaspora oluşumu süreci literatürde farklı isimlerle adlandırılmaktadır tercümesi zor olan ifadeler birbirinin alternatifi olarak kullanılmaktadır: “diaspora making”, “diaspora building”, “diaspora shaping” ve “diaspora generating” (Adamson, 2019; Gamlen 2018; Okyay, 2015). Tercih edilen kimi zaman diasporanın kendisinin aktör mü yoksa devlet politikalarının nesnesimi olduğuna göre de şekillenebilmektedir. “Diaspora oluşturma” yerine bu çalışmada “diaspora oluşumu” diasporaların aktör rolünü yadsımamak için tercih edilmiştir.

² Gamlen (2008, s.843-844) da kültürel alanda diasporik bilinç yaratmaya yönelik anavatan tarafından yürütülen çalışmaları diaspora oluşumu (diaspora building) başlığında ele almaktadır. Devletlerin diaspora ile neden ilgilendikleri sorusu çalışmalarda farklı isimlerle adlandırılrsa da benzer yaklaşımlarla incelenmiştir. Gamlen v.d. (2019) devletlerin diasporaları ile ilgilenme motivasyonlarını (tapping), benimseme (embracing) ve yönetim başlığı altında ele almıştır. Bu hali ile Koinova ve Tsurapas (2018) ile farklı şekilde adlandırsalar da benzer yaklaşım sergiledikleri sonucuna varılmıştır.

³ 1995 yılında çifte vatandaşlığa izin vermeyen ülkelerdeki Türk vatandaşlarının yaşadıkları ülkelere entegre olurken anavatan ile hukuki bağlarını koparmamaları için Pembe Kart uygulaması başlamıştır. Uygulama, izinle Türk vatandaşlığından çıkanları ve onların alt soylarını yaşadıkları ülke ve mevzuatından bağımsız olarak kapsamaktadır. Uygulama 2009 yılından itibaren Mavi Kart olarak adlandırmaya başlanmıştır. Ayrıca bu tarihten itibaren sahiplerinin faydalanabileceği haklar da artmıştır. (YTB, 2021) Mavi Kart uygulaması ile ilgili ayrıntılı bilgi için https://www.mfa.gov.tr/mavi-kart-_eski-pembe-kart_-uygulamasi-.tr.mfa (Erişim tarihi: 15.04.2023)

⁴ Bia Haber Merkezi, “Tayyip Erdoğan: Türkiye, Türkiye’den Büyüktür” 10 Kasım 2016. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/180600-tayyip-erdogan-turkiye-turkiye-den-buyuktur> (Erişim: 16.04.2023)

⁵ Keleş, M. (23 Mart 2017) Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Türkiye artık Türkiye’den büyüktür. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiye-artik-turkiyeden-buyuktur/777591> (Erişim 16.04.2023).

⁶ Mavi Kart uygulaması ile ilgili ayrıntılı bilgi için https://www.mfa.gov.tr/mavi-kart-_eski-pembe-kart_-uygulamasi-.tr.mfa (Erişim tarihi: 15.04.2023)

⁷ YTB tarafından 2012-2017 tarihleri arasında çıkarılan Artı 90 isimli dergi, Ocak 2012’te yayınlanan ilk sayısından itibaren bu sloganı kullanmıştır.

⁸ 2015 yılına kadar Türkçe eğitim faaliyetleri yurtdışında okulların açılması daha çok FETÖ tarafından yürütülmüştür (Okyay, 2015). 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde ilişkilerin gerilmesi sonucu soydaş ve akraba topluluklardaki eğitim çalışmaları 17 Haziran 2016 yılında çıkan kanun ile kurulan Türkiye Maarif Vakfı tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

⁹ Bu slogan, YTB tarafından 2020 yılından itibaren çıkarılan Memleketin isimli derginin kapağında yer almıştır.